

A DOKUMENTUMRIPORT »SZABADKAI MŰFAJA«

PETKOVICS KÁLMÁN: Áprilistól novemberig.

Életjel Miniatűrök 24. Szabadka, 1973.

Az *Életjel Miniatűrök* egyre gyakrabban töri át a határvonalat, néhány száz oldalasra dagadva meg olykor, kitorve a miniatűr fogalom határán lapszámban és jelentőségben, és egyre inkább alakítva ki ugyanakkor a dokumentumriport »szabadkai műfaját«, amely hol az akciós film, hol inkább a levéltári anyagon alapuló szakszerű, de olvasmányos történelem formáját veszi magára, amely talán abban is különbözik a történelemkutató professzorok tanulmányaitól, hogy nem csupán később is, fordításban, de már eredetileg is magyar nyelven kerül az olvasó elé. Talán emiatt is olvasmányos, a szépirodalmihoz közelálló stílusa, nyelve; magyar nyelven icipici lenne vajdasági olvasótábora ugyanis enélkül. A szakszerűbb, tudományosabb magyar nyelvű történelem számára bizony meg kellene nyitni írónk előtt a magyarországi közönség felé vezető utat is.

Ebben a »szabadkai műfajba« tartozik a fenti könyv is, éppen a műfajnak egyik, talán első kialakítójától (ha eltekintünk a jóval régebben megszólaló Lukács Gyulától), aki azonban, ha témában nem is, a műfaj kialakításában bizony igenis tett újabb lépést előre, espedig a »történelmiség« felé vezető úton, holott ő volt leginkább szépirodalmi, akciós »aktívista« képviselője a műfajnak mondjuk az ismert, lüktető ütemű *A tizen-nyolc nyárfában*. Formai, de nem csupán formai lépés ez, ha viszont témában meg is maradt egy olyan témakörben, amelyből már két elődje is választott konkrét témát például Brindza Károly: *Mondd el helyettem, elvtárs*; Lukács Gyula: *A Sárgaháztól a csendes Donig*; de Milan Dubajić: *Organizacija KPJ i SKOJ-a u Subotici 1941*; vagy Kolozsi Tibor: *Erzsébet-laktól a Maglájig* és Urbán János: *Haláltépett élet* c. munkája is a témakörön belül mozog, hogy ne beszéljünk a rövidebb lélegzetű írásokról e témakörön, sőt, e műfajon belül. Ennek a ténynek megvannak az elfogadható jó okai, hiszen e témakör történelmünknek egyik leglényegesebb pontját fonja körül, amelyet a történészek, a kutatók szakszerű témáikkal és feldolgozási módszertüikkel nem visznek a nagyközönség testközelébe, ami pedig nagyon is kívánatos! A Pap Pálról szóló könyv is idetartozik némileg, de inkább öleli fel Belgrádot és Dalmáciát, esetleg Újvidéket, és fordítás szerb eredetiből! A marxista történelem ugyanis — elkötelezett történelem, de az ily történelem egyik lényeges eleme a *közönség-testközelég* is, nem csupán (habár ez fő eleme!) a faktográfiai túli elemzések, általánosítások, értékelések, szintézisek. Aki hatni kíván, írjon úgy, hogy hathasson, hogy olvassák is! Az új, a »szabadkai műfaj«-nak ez éppen fő célja.

Ebből a szempontból tartom fontos és vonzó jelenséget azt, hogy Petkovics e könyvében összeköti a szépirodalmi olvasmányosságot a komoly történelmi kutatással és marxista elkötelezettséggel. Persze a faktográfiaival és szakszerű történelemmel azért nincs semmi kapcsolat. Ezt szinte jelképezi előttem (habár a szerző ennek valószínűleg nincsen tudatában) az, hogy számos olyan levéltári (vagy irodalmi, már közölt) okmányt publikál — sokszor oldalakon át, szóról szóra is —, amelyet a szaktörténelem már rég kivetett, hiszen a faktográfus számára — újkori történelmet tárgyalva, ahol ezer és ezer okmányt kell felkutatnia és átböngésznie a szakembernek — papír sem akadna e célra elegendő, s az anyagközlő okmánytárak is csak komoly szelekció után bocsátják a közönség elé válogatásukat. De — s ez az író érdeme — a könyv ezáltal nem vált szárazzá és okmánygyűjteményszerűvé, sőt talán ezzel is éppen vonzza a közönséget.

Mert Petkovics eléggé ismeri a vonatkozó szakirodalmat, az egykorú sajtót, de a levéltári anyagot, a publikált okmányokat és a memoárirodalmat is; természetesen nem oly mértékben, mint ahogyan a szakíró ismeri. Mindamellett is — ha nem is mindenütt — igyekszik megtartani akciós, tömör, rövidszavas stílusát, itt-ott az epikus hőmpolygés elevenségét, persze sokkal kevésbé már, mint *A tizennyolc nyárfában*.

Ennek megvan az elfogadható oka: nem csupán a nagyobb fokú történelemszerűség, tudományosságra törekvés, de maga a téma is, amely valóban más előadásmódot követel meg, vagy legalábbis tesz lehetővé.

A tizennyolc nyárfa egy-két napot, egyetlen akciót ölel fel — és semmi mást. Az *Áprilistól novemberig* viszont nyolc hónapot, de olyan nyolc hónapot, amely — az 1941-es lüktető eseményeken kívül — olyan témák feldolgozását is megköveteli, mint a hazug fasiszta *földbirtokpolitika*, a magyar—német fasiszta arcvonal *gabonával való ellátásának* követelménye, s csak azután együttáll az ez ellen folytatott harc kezdetét: a *gabonagyűjtő akciót* stb. is. A birtokpolitika, a gabona-kikényszerítés stb. pedig semmi esetre sem oly témák, amelynek a »fekiáltójeles«, egyszavas mondatok drámaj stílusát alkárcsak lehetővé is tennék. Itt valóban szélesebb epikuságra van szükség. Viszont amikor akciókra kerül sor, szerzőnk viszatér ismert, megszokott akciós stílusához is.

Habár nem szokásom egyes könyvek tematikus ismertetése, s itt is inkább csak felhívnom a figyelmet magára a könyvre, amelyet ki-ki maga olvasson el, ha tartalmával ismerkedni kíván, mégis ejtenék erről is egy-két szót. Bevezetőben a szabadkai 1941. március 27-éről esik szó az akciós petkovicsi stílusban, az országos tüntetésekkel és Teleki Pál öngyilkosságával, Hitler ellenintézkedéseivel, így április 6-val kapcsolatban is, majd a szabadkai áprilisi vérengzésekre tér át, az utcán heverő holttestekre, a megrendezett, odahazudott »csetnikháborúra«, amelyet Bajcsy-Zsilinszky »operetháborúnak« nevezett el (persze igaz holttestekkel és fülbemászó Kálmán-zene nélkül. L. P.). Már eközben megtudjuk a szerzőtől, hogy itt mégsem csupán magyar—szerb (hódító és felszabadító) harcokról volt szó, hanem szerbek és szerbek, magyarok és magyarok egymás között folytatott osztályharcáról is, amelynek folyamán az osztályfront mindkét oldalán egyként voltak láthatók mind magyarok, mind szerbek is: hiszen ahogy Mayer Ottmárék ott harcoltak a felszabadító forradalmi seregben, úgy Kovácsévics Miklos detektív-főfelügyelő viszont a hódító, elnyomó német—magyar—szerb fasiszmus oldalán igyekezett a maga bestiális módján leszerelni a felszabadító és forradalmi harcot.

Ennek kapcsán olvashatunk azután Lazar Nešić meggyilkolásáról (Matko Vuković agyonverését alig említi), a szabadkai mozgalom újjászervezéséről, Mayer Ottmár szerepéről és arról a fasiszta koncepcióról is, amely az általános népközi forradalmi és felszabadító harc frontját mint szerb »csetnik« vagy zsidó («cionista») frontot próbálta a világ elé állítani, egyebek közt azzal is, hogy a magyar antifasiszta harcosok magyar nemzetiségét mindenkor elhallgatta, míg a zsidók és szerbek nemzeti mivoltát kihangsúlyozta, előtérbe helyezte, persze nem sok sikerrel, s így végül is kénytelen volt rámutatni a vádlottak osztályharcos, kommunista voltára, talán olyankor is, amikor még nem kommunista, antifasiszta harcosokról volt szó, habár ezt eleinte elhallgatni kívánta, hiszen a kommunisták között igen sok volt a fasiszta magyar ellen harcoló magyar. Ezért ölték meg egyelőre csak Nešićet, Matko Vukovićot, nem pedig Mayer Ottmárt, mintegy azt »üzenve« ezzel, hogy — amint azt szerzőnk fejezte ki —: »... magyar nemzetiségű kommunisták, titeket egyelőre még nincs szándékunkban agyonverni...«

(Itt zárójelben engedélyezzenek olvasóim egy kis lírai visszaemlékezést: Mikor április 6-a és 10-e között jelentettem Ottmárnak, hogy elmegyek katonának és ő ezt helyeselve tudomásul vette —: »Ott is szükség lesz kommunistákra!« —, hozzáfűzte e szavakat is: »En manadok. Nekem itt lesz feladatom! Horthy azzal jön, hogy „felszabadítja az itteni magyarságot” — tehát, minket, magyarokat, magyar kommunistákat egyelőre nem fog bántani, hiszen eddig mint kommunisták — szerinte — „Jugoszlávia ellen”

harcoltunk. Csak akkor fordul majd ellenünk, ha a magyar megszállás ellen vesszük fel a harcot. Tehát lesz néhány hónap időm arra, hogy megszervezzem a harcot Horthyék ellen, mielőtt lekapnak, mielőtt végeznek velem!»)

De június végén — júliusban fordult a kocka: Hitler a szovjet ellen támadt, a Jugoszláv Kommunista Párt pedig elérkezettnek látta az időt — már felkészülten — a fegyveres harcra a megszálló fasiszmusok ellen. Így augusztusra Horthy is felvette a harcot a kommunisták ellen — tekintet nélkül arra, hogy szerb »csetnikek«, zsidó »cionisták« vagy magyarok voltak-e. A szerző, miután az agrárpolitikáról, Bácska gazdaságának felhasználásáról stb. írt, vagy akár a bérpolitikáról is, ami mind kihívta Bácska elnyomottjainak, kizsákmányoltjainak haragját maga ellen, az újabb szervezkedésre, majd a fegyveres osztályharc formáira, a Licht—Hegedüs »perre«, az Ottmár-perre, november 18-ára, a kivégzésekre tér át.

Itt még egyszer felhívnam a figyelmet a könyv két, egymástól — módszerben is, témában is — eltérő részére: 1) az agrár- és gabonakérdésre, majd 2) a búzagyújtogatásra és a kommunistaellenes terrorra. A második részben szerzőnk elemében volt akció, felkiáltójeles, rövid, pattogó szavú módszerét követve. Az első rész új módszert követelt: történelmi bizonyító módszert, amelyben szerzőnk szintén otthon érezte magát, s a néhány, általa is ismert okmányokból — melyeket leginkább szóról szóra közöl, nem pedig csupán ismertet — helyes következtetésekre jut, holott az erről a tárgyról szóló terjedelmes kéziratot nem ismeri, sőt ennek talán még közölt kivonatát sem látta. Nem ismerve a kérdés hatalmas levéltári anyagát (Újvidéken, Karlócan, Pesten stb.), mégis csak itt-ott, egy-két kisebb jelentőségű mozzanatban tévedett, így pl. abban, hogy a bácskai gazdasági élet feltérképezése csak későbbi fokon, talán a magyar megszálló katonai parancsnokság leváltása után fogja csupán érdekelni a megszálló hatalmat. Ez természetesen Petkovics Kálmán pompás intuíciójára vall, amelyet ilyenkor itt-ott csupán a történelmi materialista módszer támogatott. A legfőbb kérdésekben persze a levéltári s egyéb forrásanyag (az intuitív publicista s a kutatómódszer kapcsolása) vezette a szerzőt a helyes következtetések irányába, akiről így meg lehet állapítani, hogy jó történelmi kutatót nevelhet ki magából.

A próba sikerült: Petkovics felismerte, hogy eddig riportstílusa és módszere elégtelen a gazdasági-társadalmi-politikai elemzések terén, hogy új módszerekhez kell folyamodnia, új munkamódszert és stílust kell kifinomálnia, s a két módszer kiépítése, társítása és szintézisbe hozása sikerült is.

Kevésbé sikerült 1941 novemberével lezárnia egy, az életben még nem lezárt korszakot, és ha itt követett is el, tett is téves történelmi és irodalmi lépéseket, nagyjából helyesen rándult itt-ott ki az 1943-as események felé: meglátva, hogy például a fasiszta »birtokpolitika« valóban jórészt 1943-ban zárul le (nem pedig 1944 őszén, a megszállás végével!).

Egy ember természetesen nem tudja véglegesen kialakítani nem csupán egész Vajdaság történelmét, de talán Szabadka történetét, a »szabadkai műfaj«-t sem. Már régóta többen (főleg szabadkaiak, de nem csupán szabadkaiak!) végzik ezt a munkát — a műfaj útjában, ez út egyengetésének munkáját, hogy a történelemírást egyszerűen tömegcikké tegyék, hiszen Vajdaságban vagyunk, ahol már a XVI. században hozzáfogtak e munkához Szerémi-Sremac, Brodarics, Verancsics s annyian mások Tüberóék, Tancsicsék vagy Tinódiék mellett is. Én magam is tettem itt-ott egy-két lépést e téren: annál inkább érdekel, mennyire lesz sikeres a szabadkaiak útja!

A tizennyolc nyárfa egy szabadkai eseménnyel foglalkozott. Jelen könyv nyolc hónapot ölel már fel, de szintén csak egy város életéből! A város életének megismerése, feldolgozása után újabb hatalmas lépésre lesz szükség: az áttérésre Vajdaság riportszerű felkutatására. Mert az a lépés előbb-utóbb be kell hogy következzen. Előbb-utóbb meg kell látni a nagy összefüggéseket is, és meg kell találni ennek riportszerű feldolgozási módszerét!

LŐRINC PÉTER